Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

01 October – 14 November 2026

UDK 338.48

TURIZMNI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLINING IQTISODIY VA MADANIY HUQUQLARINI TA’MINLASHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Farog‘atxon Dilmurod qizi Olimjonova[a,*], Madinabonu Otabek qizi Karimova[b], Mushtariybonu Mo‘sajonova[b], Irodaxon Iqbol qizi Nazarova[b]

[a] *Farg‘ona davlat universiteti, Iqtisodiyot fakulteti, Turizm va menejment kafedrasi o‘qituvchisi*
[b] *Iqtisodiyot fakulteti, Turizm va mehmondo‘stlik yo‘nalishi talaba*
✉ olimjonovafarogat6@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada turizmni rivojlantirishning fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini ta’minlashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Turizm orqali munosib mehnat va daromad olish imkoniyatlarini kengaytirish, ayollar va yoshlar bandligini qo‘llab-quvvatlash, madaniy merosni asrash hamda mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida turistik xizmatlarni raqamlashtirish, kasbiy tayyorgarlikni kuchaytirish va turizm daromadlaridan mahalliy hamjamiyatlarning manfaatdorligini oshirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar

turizm, iqtisodiy huquqlar, madaniy huquqlar, bandlik, barqaror turizm, hunarmandchilik, turistik xizmatlar, raqamli platforma, tadbirkorlik.

DOI: 10.5281/zenodo.23620965

Turizm zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, yangi ish o‘rinlarini yaratish, xizmatlar bozorini kengaytirish, tadbirkorlikni rag‘batlantirish va mamlakatning madaniy salohiyatini namoyon etishda muhim o‘rin tutadi. Turizmning ijtimoiy ahamiyati uning iqtisodiy natijalari bilangina cheklanmaydi. Ushbu soha insonlarning munosib mehnat qilish, kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirish, madaniy hayotda ishtirok etish va milliy meros bilan tanishish imkoniyatlarini ham kengaytirishi mumkin. O‘zbekiston tarixiy obidalari, ziyorat maskanlari, tabiiy manzaralari, milliy taomlari va an’anaviy hunarmandchiligi bilan turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Samarqand, Buxoro, Xiva, Farg‘ona vodiysi va boshqa hududlarda madaniy, ekologik, gastronomik, ziyorat hamda hunarmandchilik turizmini rivojlantirish orqali mahalliy iqtisodiy faollikni oshirish mumkin. Biroq turizmning kengayishi fuqarolarning iqtisodiy va madaniy huquqlarini o‘z-o‘zidan to‘liq ta’minlamaydi. Buning uchun sohada yaratilgan imkoniyatlardan aholining turli qatlamlari foydalanishi, ish sharoitlari va xizmatlar sifati yaxshilanishi, madaniy meros asrab-avaylanishi hamda turizmning salbiy ijtimoiy va ekologik oqibatlari boshqarilishi lozim. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, ijtimoiy ta’minot hamda madaniy hayotda ishtirok etish bilan bog‘liq huquq va kafolatlar belgilangan. Xalqaro huquqiy hujjatlarda ham iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni himoya qilishning umumiy tamoyillari mustahkamlangan. Shu nuqtayi nazardan, turizmni inson manfaatlari va huquqlariga yo‘naltirilgan tarzda rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi turizmni rivojlantirish orqali aholining iqtisodiy va madaniy huquqlarini

ta’minlash imkoniyatlarini tahlil qilish hamda O‘zbekiston sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan mexanizmlarni taklif etishdan iborat.

Turizm va aholining iqtisodiy huquqlarini ta’minlash

Turizm mehmonxona xo‘jaligi, umumiy ovqatlanish, transport, ekskursiya xizmatlari, gidlik, hunarmandchilik, savdo va ko‘ngilochar xizmatlar kabi ko‘plab faoliyat yo‘nalishlarini birlashtiradi. Shu sababli turizmning rivojlanishi bevosita va bilvosita bandlikni oshirish, kichik biznes uchun bozor yaratish hamda aholi daromadlarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Iqtisodiy huquqlar nuqtayi nazaridan, turizm sohasidagi rivojlanish nafaqat yangi ish o‘rinlari soni, balki ishning barqarorligi, xavfsiz mehnat sharoitlari, kasbiy o‘sish va mehnatga munosib haq to‘lash imkoniyatlari bilan ham baholanishi zarur. Turistik korxonalar xodimlarni tayyorlash, malaka oshirish va xizmat ko‘rsatish standartlarini takomillashtirishga e’tibor qaratishi lozim. Turizmda ayollar va yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish uchun mehmonlarni kutib olish, gastronomik xizmatlar, gidlik, raqamli marketing, bronlash tizimlari va hunarmandchilik mahsulotlarini onlayn sotish bo‘yicha o‘quv dasturlari tashkil etilishi mumkin. Bunday tashabbuslar aholining o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga yordam beradi. Shu bilan birga, mehnat bozorida teng imkoniyatlar yaratish va kamsitishning oldini olish muhim ahamiyatga ega. Turizmning iqtisodiy foydasi mahalliy korxonalar va aholiga yetib borishi uchun mahalliy mahsulotlar hamda xizmatlardan foydalanishni rag‘batlantirish lozim. Turistik paketlarga mahalliy gidlar, oilaviy mehmon uylari, milliy taomlar, hunarmandchilik mahsulotlari va madaniy dasturlarni kiritish daromadning hududda qolishiga ko‘maklashadi. Turizm tarixiy yodgorliklar, muzeylar, milliy urf-odatlar, musiqa, raqs, hunarmandchilik va an’anaviy taomlarni keng auditoriyaga tanitish imkonini beradi. Shu jihatdan u madaniyatlararo muloqot, madaniy bilimlarni almashish va madaniy merosga qiziqishni oshirish vositasi bo‘lishi mumkin.

YUNESKOning 2003-yildagi Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to‘g‘risidagi konvensiyasi an’anaviy hunarmandchilikni nomoddiy madaniy merosning muhim sohalaridan biri sifatida e’tirof etadi. O‘zbekistonda Rishton kulolchiligi, atlas va adras to‘qish, zardo‘zlik, yog‘och o‘ymakorligi va boshqa an’anaviy kasblar turistik tajribaning mazmunini boyitadi. Sayyohlar hunarmandchilik ustaxonalariga tashrif buyurishi, mahorat darslarida qatnashishi va mahsulotlarni bevosita ishlab chiqaruvchilardan xarid qilishi mumkin. Bunday faoliyat hunarmandlarning daromad manbalarini kengaytirishi bilan birga, an’anaviy bilim va ko‘nikmalarning yosh avlodga yetkazilishiga yordam beradi. Biroq madaniy merosni tijoratlashtirish jarayonida uning asl mazmunini saqlash, mahalliy jamoalarning manfaatlarini hurmat qilish va madaniy obyektlarga zarar yetkazmaslik zarur. Turizm madaniy qadriyatlarni faqat tomosha mahsulotiga aylantirmasdan, ularni tushunish va qadrlashga xizmat qilishi kerak. Madaniy huquqlarni qo‘llab-quvvatlashda muzeylar, tarixiy obidalar, kutubxonalar va madaniy markazlarning qulayligi ham muhim. Axborotning bir necha tilda taqdim etilishi, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun kirish imkoniyatlarining yaxshilanishi va turistik xizmatlarning inklyuziv tashkil etilishi madaniy hayotda kengroq ishtirok etishga sharoit yaratadi. Raqamli texnologiyalar turistik xizmatlarni targ‘ib qilish, bronlash, to‘lovlarni amalga oshirish, mijozlar fikrini o‘rganish va xizmatlar sifatini yaxshilash imkonini beradi. Rasmiy veb-saytlar, elektron xaritalar, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalar orqali kichik turistik korxonalar ham kengroq auditoriyaga chiqishi mumkin. Raqamli marketingdan samarali foydalanish uchun tadbirkorlar mahsulot va xizmatlarni sifatli suratga olish, aniq tavsif yozish, narxlarni ochiq ko‘rsatish, mijozlar bilan tezkor muloqot qilish hamda shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Raqamli savodxonlikni oshirish, internet infratuzilmasini yaxshilash va kichik biznes uchun sodda texnologik yechimlarni joriy etish ushbu jarayonning muhim shartlaridir.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar barcha muammolarni mustaqil hal qilmaydi. Internetdan foydalanish imkoniyati cheklangan, xorijiy tillarni bilmaydigan yoki raqamli ko‘nikmalari yetarli bo‘lmagan shaxslar yangi imkoniyatlardan chetda qolishi mumkin. Shuning uchun raqamli xizmatlar an’anaviy axborot kanallari va amaliy maslahatlar bilan birgalikda rivojlantirilishi kerak.

Turizm orqali iqtisodiy va madaniy huquqlarni samarali qo‘llab-quvvatlash uchun o‘zaro bog‘liq bir necha mexanizmni amalga oshirish taklif etiladi.

Birinchidan, turizm sohasida kasbiy tayyorgarlik va uzluksiz ta’limni kuchaytirish lozim. Oliy ta’lim muassasalari, kasbiy ta’lim tashkilotlari va turizm korxonalari hamkorligida xizmat ko‘rsatish, xorijiy tillar, raqamli marketing, tadbirkorlik va madaniy merosni muhofaza qilish bo‘yicha amaliy kurslar tashkil etilishi

mumkin.

Ikkinchidan, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish uchun maslahat xizmatlari, biznes-reja tuzish bo‘yicha ko‘mak, moliyaviy savodxonlik va bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Qo‘llab-quvvatlash choralari amaldagi qonunchilik va tegishli dasturlar asosida amalga oshirilishi kerak.

Uchinchidan, turistik xizmatlarning sifati, xavfsizligi va ochiqligini ta’minlash muhim. Xizmat narxlari, bronlash shartlari, bekor qilish tartibi va mijozlarning shikoyatlarini ko‘rib chiqish mexanizmlari tushunarli bo‘lishi lozim. Bu iste’molchilar huquqlarini himoya qilish va turistik yo‘nalishlarga ishonchni oshirishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, turistik hududlarni boshqarishda mahalliy hamjamiyatlar, madaniyat muassasalari, tadbirkorlar va davlat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash kerak. Turistik loyihalarni rejalashtirishda mahalliy aholining fikrini inobatga olish, madaniy merosni muhofaza qilish qoidalarini belgilash va ekologik ta’sirni baholash muhim.

Beshinchidan, turizm natijalarini faqat sayyohlar soni va tushum bilan emas, balki yaratilgan munosib ish o‘rinlari, xodimlarning malaka oshirishi, mahalliy tadbirkorlar daromadi, madaniy obyektlarning saqlanish holati va xizmatlardan foydalanish imkoniyati kabi ko‘rsatkichlar bilan ham baholash lozim.

O‘zbekiston sharoitida turizm orqali iqtisodiy va madaniy huquqlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida quyidagi amaliy choralarni taklif etish mumkin:

1. Turizm sohasida band bo‘lgan xodimlar va kichik tadbirkorlar uchun kasbiy tayyorgarlik hamda raqamli savodxonlik dasturlarini kengaytirish.

2. Hunarmandchilik, gastronomiya, ekologik va madaniy turizm mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar bilan bevosita hamkorlik asosida targ‘ib qilish.

3. Turistik obyektlarda axborotning qulayligi, xavfsizlik va inklyuziv xizmat ko‘rsatish talablarini kuchaytirish.

4. Mahalliy xizmatlar va mahsulotlarni raqamli platformalarda tanitish, bronlash va mijozlar bilan muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirish.

5. Turizm rivojlanishining iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik natijalarini muntazam monitoring qilish hamda olingan ma’lumotlar asosida boshqaruv qarorlarini takomillashtirish.

Turizmni rivojlantirish aholining iqtisodiy va madaniy huquqlarini qo‘llab-quvvatlash uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Ushbu soha yangi ish o‘rinlari, tadbirkorlik faoliyati va kasbiy rivojlanish yo‘llarini ochishi, shuningdek, tarixiy-madaniy merosni asrash va keng targ‘ib qilishga xizmat qilishi mumkin. Biroq bunday natijalarga erishish turistik faoliyatning qanday tashkil etilishi, manfaatlar qanday taqsimlanishi va inson huquqlariga qay darajada rioya etilishiga bog‘liq. Maqola tahlili asosida turizm siyosatida munosib mehnat sharoitlari, teng imkoniyatlar, kasbiy ta’lim, madaniy merosni muhofaza qilish va raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini birgalikda rivojlantirish zarurligi aniqlandi. Turizm korxonalari, ta’lim muassasalari, davlat tashkilotlari va mahalliy hamjamiyatlar o‘rtasidagi hamkorlik ushbu vazifalarni amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, turizmning barqaror rivojlanishi faqat iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki aholining farovonligi, munosib mehnat qilish imkoniyatlari, madaniy hayotdagi ishtiroki va madaniy merosning saqlanishi bilan ham baholanishi lozim. Inson huquqlariga asoslangan yondashuv O‘zbekiston turizm sohasining uzoq muddatli raqobatbardoshligi va ijtimoiy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-apreldagi referendumda qabul qilingan. https://constitution.uz/

2. United Nations. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. New York, 1966. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights

3. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 2003. https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage

4. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. 1948. https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

5. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 18-iyul, O‘RQ-549. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: https://lex.uz/